

O‘ZBEK XALQINING FOLKLOR SAN’ATI HAMDA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Do‘stmurodov Ro‘zivoy Sharif o‘g‘li,

Qarshiboyev Isroil Xasan o‘g‘li

*Toshkent viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika Instituti, Gumanitar fanlar
fakulteti, Milliy g‘oya, manaviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi*

Ilmiy rahbar: Adambayev Umidjon Xaitbayevich

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek xalqining folklor san‘ati, folklor-etnografik jamoalar va ularning rivojlanish tarixi haqida fikr yuritilgan. Dostonlarimiz tarixi hamda o‘zbek xalq ijodida ta‘lim va tarbiya jarayoni keng yoritilgan. Folklor xalq ijrochiligidan namunalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Folklor, sa‘nat, milliy, arxeologiya, doston, an‘anaviylik, xalq teatri, xalq og‘zaki ijodi.

FOLK ART AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF THE UZBEK PEOPLE

ABSTRACT

This article discusses the folk art of the Uzbek people, folklore and ethnographic communities and the history of their development. The history of epic and the process of education and upbringing in the Uzbek folklore are widely covered. Examples of folk songs are given.

Keywords: Folklore, art, national, archeology, epic, traditional, folk theater, folklore,

KIRISH

O‘zbek xalqining folklori – milliy merosining ajralmas qismi, shu bilan birgalikda eng dastlabki namunalaridir. O‘zbek xalq folklori mehnatkash xalqimizning orzu-umidlari, turmush-tarzi, madaniy hayoti, ijtimoiy va milliy ozodlik uchun kurashining ifodasi sifatida gavdalanadi. O‘zbek xalq ijodining mavzu jihatidan serqirraligi, janrlarga boyligi va hayotda tutgan o‘rni ham ana shu bilan bog‘liqdir.

Folklor atamasini 1846-yilda ingliz olimi Uilyam Toms taklif qilgan bo‘lib, «xalq donoligi» degan tushunchani ifodalaydi. Aslini olganda, folklor deganda, xalq tomonidan yaratilgan hamma san‘at namunalari – me‘morlik, naqqoshlik, ganchkorlik, zardo‘zlik, musiqa, raqs, og‘zaki adabiyot namunalari tushuniladi. Har bir san‘at sohasida ish olib borayotgan mutaxassis o‘zi tanlagan turni «folklor» deb ataydi. Masalan, musiqachi xalq kuylarini, xoreograf xalq raqslarini, arxitektor xalq me‘morchiligini, folklorshunos olim xalq dostonlari, ertaklarini folklor asari deb hisoblaydi.

Dastlabki vaqtlarda «el adabiyoti», «xalq adabiyoti», «og‘zaki adabiyot», «og‘zaki ijod» deb yuritilib kelingan o‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi ilk bor H.Zarif Professor M.Saidov ta’rificha, avvalo, og‘zaki ijoddagi dostonlarda she’riy va nasriy parchalardan iborat badiiy manba – matn bo‘lishi kerak. Ikkinchidan, dostonning musiqasi bo‘lishi lozim. Bu o‘rinda shuni aniqlab olish kerakki, har bir alohida olingan doston uchun alohida yirik musiqa asari bo‘lishi shart emas.

Keyingi yillarda o‘zbek folklori namunalarining ko‘plab nashr etilayotgani ham og‘zaki ijodimizga Davlat siyosati darajasida baho berilayotganini ko‘rsatuvchi dalildir. 1998 yilning 13 yanvar’ kuni Prezidentimiz I.A.Karimov «Alpomish» dostonining 1000 yilligini nishonlash haqidagi farmonga imzo chekdi. YUbikey tantanalari 1999 yil noyabr oyida Surxondaryoda keng nishonlandi. «Alpomish» dostonining ming yilligi xalqaro miqyosda keng nishonlandi, «O‘zbekiston xalq baxshisi» unvoni joriy etildi. Bu esa milliy manaviyatimizning asoslaridan biri bo‘lgan xalq ijodining yuksalishiga xizmat qildi. «Alpomish» dostoni

millatimizning o‘zligini namoyon etadigan, avlodlardan-avlodlarga o‘tib kelayotgan qahramonlik qo‘shig‘idir, – deb yozadi birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o‘zining «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» kitobida. – Agarki, xalqimizning qadimiy va shonli tarixi tuganmas doston bo‘lsa, «Alpomish» ana shu dostonning shoh bayti, desak, to‘g‘ri bo‘ladi» e’tibor berib kelmoqda. Fikrimizga I. Karimovning «Yuksak ma’naviyat – engilmas kuch» nomli kitobidagi quyidagi so‘zlari dalil bo‘ladi: «O‘z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo‘q». Zero, xalq og‘zaki ijodi namunalari ham ulug‘ va boy tariximizning bir qismidir. 1999 yildan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari ochish haqida qaror qabul qildi. Mazkur qarorning hayotga tatbiq etilishi natijasida xalq og‘zaki ijodi fanini Akademik litseylarda alohida nazariy va amaliy kurs sifatida o‘rganishga soatlar ajratilgan. Bu esa talabalar oldiga o‘zbek folklori namunalari mukammal o‘rganish hamda ularda ilgari surilgan ezgu g‘oyalarni o‘zlashtirib olish talabini qo‘yadi. Xalq og‘zaki ijodi badiiy adabiyotning eng qadimiy turi hisoblanadi. O‘zbek folklori jahondagi hamma xalqlar og‘zaki ijodida bo‘lgani kabi bir qator o‘ziga xos belgilariga ega. Bu belgi-xususiyatlar asosan og‘zaki shakldagi so‘z san‘ati namunalari yozma adabiyot asarlaridan farqlovchi xususiyatlar hisoblanadi. Ularning tartibi haqida folklorshunos olimlarning fikrlari turlicha. Masalan, O. Madev an’anaviylikni folklorning birinchi xususiyati deb hisoblaydi. Biz quyidagi tartib tarafdorlarining fikriga qo‘shilamiz:

Anonimlik;

Og‘zakilik va badihago‘ylik;

Jamoaviylik va ommaviylik;

Ko‘p nusxalilik va tarmoqlilik.

O‘zbek xalqi barcha xalqlar kabi juda qadimiy boy va xilma-xil an‘analarga ega. Folklorshunos Omonilla Madayev ta’kidlaganidek: «Anonimlik xalq og‘zaki ijodida xalq vakillarining o‘z xalqiga xolis, beminnat xizmat qilish namunasi sifatida qadrlanadi».

Asrlar mobaynida xalqimizga juda katta ruhiy va ma'naviy quvvat berib kelayotgan milliy qadriyatlarimizni, folklor an'analarimizni yoshlar ongiga chuqur singdirish har tomonlama yetuk, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Yurtimiz mustaqillikka erishgach bunga keng imkoniyatlar yaratildi. Chunki mamlakatimizda kechayotgan milliy o'zlikni anglash va ma'naviy hurlikni his etish ehtiyoji ajdodlarimiz qalb qo'ri, aql zakovati, turmush tajribasi asosida yaratilgan madaniy merosimizni bilishni va shu asosda turli bunyodkorlik va yaratuvchilik ishlarini amalga oshirishni taqazo etmoqda. Ijodkor xalqimiz tomonidan yaratilgan nodir mahnaviy boylik hisoblangan folklor asarlari asrlar osha turli axloqiy tushunchalarni betakror badiiy shaklda kishilar qalbiga singdirishda bebaxo sarchashma sifatida xizmat qilib kelmoqda.

Xar bir xalq yoki elat, avvalo tarixi, madaniy birligi bilan ajralib turadi. O'zbek xalqi ham uzoq tarixiy davr mobaynida shakllanib, juda ko'p ilmiy-madaniy xususiyatlarga ega bo'ldi. O'tmish ajdodlarimiz an'analari qadriyatlari asrdan-asrga, avloddan-avlodga saqlanib, taraqqiy topib keldi. Xususan, milliy-madaniy xususiyatlarimizni saqlanib qolishida xalq ogzaki badiiy ijodining roli beqiyos bo'ldi. Jumladan, xalqimizni o'ziga xos urf-odat va marosimlari bola tarbiyasi, mehmonnavozlik tabiati, axloq-odob qoidalari, pazandachilik malakasi, mehnat va turmush tarzi tartiblari folklor asarlari orqali bizgacha yetib keldi. Uzoq o'tmishda guruh-guruh bo'lib xalq sayillarida, ommaviy bayramalarda turli tuman tomoshalar ko'rsatgan xalq qiziqchilari, qo'girchoqbozlar, dorbozlar, raqqos va xonandalarni ijodiy uyushmalarini folklor ansambilini o'ziga xos na'munalari deyish mumkin. Chunki folklor asarlarini ommaviy ravishda ijro etuvchilarning aksariyati professional bo'lmay, balki havaskor ijrochilar bo'lib ularni repertuari ham sof xalq og'zaki ijodidandir. Xalq ijodiyotini asrash va rivojlantirishda folklor-etnografik ansambli rahbarlarining bu sohadagi ijodiy iqtidori muhim ahamiyatga ega. Ammo bu yo'lda tinmay izlanish lozim bo'ladi. Xalqning eng sara qo'shiqlarini ansamblga jalb qilingan ijrochilarning o'zidan yozib olish mumkin.

Xorazm xalq teatri an’analarini o‘rgangan san’atshunos T.Qilichev tomonidan aniqlangan.Olim 1974-yilning 10-noyabrida To‘rtko‘l tumanidagi «Qirqqizobod» jamoa xo‘jaligida yashovchi 70 yashar Bibi momo Qoziyevadan sumalak pishirish paytida o‘ynaladigan «Ashshadarozi» nomli xalq o‘yining etnografik tavsifi va qo‘shiqlarini yozib olganalliflar asarlarining kiritilishi zamonaviy ohanglarni kuchaytirish, shuningdek, milliy qadriyatlar ustuvorligini taminlashga xizmat qiladi. Bunday yangi qo‘shiqlar va mualliflar asarlari vatanparvarlik, Vatan tuyg‘usi bilan to‘lib-toshgan hozirgi kunimiz qahramonlarining qalb istaklarini aks ettiruvchi asarlar bo‘lib, yoshlar tarbiyasiga alohida ta’sir ko‘rsatadi. Unutmaslik kerakki, ko‘pincha xalq qo‘shiqlarining qayta ishlangan va badiiy sayqal berilgan namunalari aholining estetik didi va badiiy so‘zni his qilish ko‘nikmasiga, ko‘hna musiqa folkloriga nisbatan ko‘proq ma’qul va mos boladi. Shuning uchun folklor etnografik ansambllari repertuari shakllanishining dastlabki bosqichlarida qayta ishlangan qo‘shiqlarga shuningdek, qo‘shiq mualliflarining folklor uslubida xalq ruxiyatiga mos yaratgan qo‘shiqlariga asosiy e’tiborni qaratish lozim. Bunda folklor ansambl repertuariga mualliflar asarlarini puxta o‘ylab, asarga tanqidiy yondashib saralash nihoyatda muoim. Ayniqsa, tanlab olingan materiallar ansambl ijodiy faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlariga muvofiq bo‘lishi, ijro etiladigan asar ansamblda shakllangan ijro uslubiga mos kelishi lozim. Qutb yulduzini «Temur qazunuq» deyish ham shundandir. «Temir qoziq» demakdir. Chunki osmon buning ustida aylanadi»

XULOSA

Xalq og‘zaki ijodi xalq san’atining boshqa turlaridan: doston, askiya, epos, tasviriy va amaliy san’at hamda boshqalardan og‘zaki so‘z san’ati ekanligi bilan ajralib turadi. U og‘izdan-og‘izga, avloddan-avlodga, davrdan-davrga o‘tib, xalqning iste’dodli vakillari ijrosida sayqal topadi. Folklor asarlari dastlab qanday yaratilgan bo‘lsa, o‘sha holicha yangi ma’lumotlar bilan boyitilib, tarixiy sharoitga moslashib, shu bilan birga yozma adabiyotga ijobiy ta’sir etadi.

O‘zbek xalq folklori, xalq udumlari, urf-odatlar, mavsumiy marosimlar an’anaviyligi, turli-tuman hodisalarni tabiat hodisalariga ta’sir ko‘rsatishiga intilishi bilan ijtimoiy hayotda katta o‘rin tutadi. Marosimlarni o‘tkazish paytida ijro etiladigan doson va askiyalar marosimlar folklorini tashkil etadi.

REFERENCES

1. Introduction to Folklore. London, 2008. Page7
2. Islom Karimov. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – B.32-33
3. Madayev.O. O‘zbek xalq og‘zaki poetic ijodi. Toshkent: “ Mumtoz so‘z” – 2011.B.15.
4. T.Qilichevning «Xorazm xalq teatri» (Toshkent, Adabiyot va san’at nashriyoti, 1988, 70-75-betlar)
5. M Jo‘rayev. Folklorshunoslik asoslari. – T., 2009